

УДК 786.8

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6\(189\)-65-68](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6(189)-65-68)

Лузан Олександр
Самолук Вадим

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-2935-9792>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-1442-5272>

ТВОРИ ДЛЯ БАЯНУ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

А Розглянуто особливості розвитку баянного репертуару в творчості вітчизняних композиторів. Окреслено провідні тенденції, що пов'язані з рухом від обробок народних пісень і перекладень інших творів для баяну до повноцінного оригінального репертуару. У жанрі баянного концерту прослідковано наявність фольклорно-романтичних моделей і творів авангардного спрямування, де баян соло супроводжується симфонічним оркестром, а не оркестром народних інструментів. Розвиток виконавської майстерності пов'язаний із вимогою зростання ролі баяніста як співтворця композитора. Твори сучасних композиторів характеризуються виникненням нових прийомів гри та трансформацією ролі баяна.

Ключові слова: баян; композитор; репертуар; виконавець; концерт

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Провідне значення для формування майстерності виконавця має репертуар, який він виконує. Народно-інструментальне ансамблеве та оркестрове виконавство протягом першої половини ХХ століття було здебільшого орієнтоване на виконання не оригінальних творів, а обробок фольклорних джерел. Даний етап розвитку музичної культури супроводжувався аматорським музикуванням і поступовим формуванням професійного. Наступним кроком, без якого б неможливим був би вихід на якісно новий рівень у сфері виконавства, стає виникнення оригінальних творів для інструментів соло, а також концертів для народних інструментів у супроводі оркестру. Малодослідженим є питання особливостей формування та еволюції творів для баяну українських композиторів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років виникла особлива увага до сфери баянного виконавства з боку дослідників. Композиторська інтерпретація жанру баянного концерту представлена в творчості А. Гайдена, досліджується в праці Н. Башмакова, В. Мушинського. Специфіка жанру концерту для баяна з оркестром аналізується в роботах А. Лебедева. Перекладення баянних творів для акордеона згадуються в роботі Г. Олексів. Сучасні погляди та перспективи розвитку молодшої генерації авторів-виконавців баяністів-акордеоністів України викладено в праці таких авторів, як А. Душний, Б. Пиц, В. Шафета. Артистичний

універсум музиканта-інструменталіста виділено в якості предмета дослідження вітчизняним автором І. Єргієвим. Технічні можливості сучасного баяна окреслюються в роботі С. Карася. Питання баянного виконавства виділяються в праці Н. Остапчук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед розробок сучасних мистецтвознавців мало уваги приділено дослідженню шляхів розвитку баянного репертуару в творчості вітчизняних композиторів.

Метою статті є висвітлення історичних етапів, пов'язаних із формуванням репертуару для баяну. Завданням дослідження виступає виділення особливостей розвитку даного масиву баянних творів, окреслення основних напрямів трансформації баянного концерту та специфіки трактування інструменту в сучасній академічній музичній практиці.

Викладення основного матеріалу дослідження. Баянне виконавство сьогодення демонструє достатньо високий рівень розвитку майстерності. Даний інструмент, що набув розповсюдження у вітчизняному просторі ХХ століття, не втрачає своєї актуальності. «Сучасний концертний баян із точки зору самотності й різноманітності індивідуальних художньо-виражальних можливостей нині виявляється одним із найпрогресивніших аналогів у родині акустичних музичних інструментів. Сучасні вітчизняні та зарубіжні композитори все частіше обирають саме багатотембровий концертний

баян для втілення найактуальніших ідей і художніх концепцій у своїй творчості» [8, с. 446–447]. Якщо говорити про початок минулого століття, то баян був учасником оркестру народних інструментів. Репертуар таких оркестрів у переважній більшості складався з обробок народних пісень. Подібна ситуація склалась через низку чинників соціального, історичного, культурного характеру. «Історично зумовлене, а тому постійне місце в баянній виконавській практиці займав і займає жанр оброблення народної пісні. На час формування самого інструмента фольклорно-пісенні та інструментальні жанри слугували атрибутом у заповненні музичного побуту» [4, с. 60]. Інтерес до баяну зумовлений універсальністю інструменту, його широкими виконавськими можливостями та здатністю виконувати музичний матеріал будь-якої складності. Сучасний автор С. Карась відзначає, що подібний рівень було опановано за рахунок зміни конструкції інструменту на сучасну, а також завдяки появі великої амплітуди «художньо виражальних, технічних і тембровакустичних якостей у поєднанні з напрацьованим потужним арсеналом специфічно виконавських засобів» [4, с. 60].

Оригінальні авторські твори були пов'язані з використанням баяну у сольному, ансамблевому та оркестровому звучанні. Досить швидко почали виникати твори для баяну у супроводі оркестру. Причому нерідко композитори використовують потенціал оркестру народних інструментів, обираючи саме його для супроводу баяну соло. На думку А. Лебедева, вибір масштабних жанрів, у тому числі концертів, був зумовлений тим, що він дозволяв реалізувати установки, які поширювались у 30-х роках ХХ століття. Зокрема, це стосувалось прагнення до монументалізму, що краще виражалось у концертному жанрі. «Концерт як ніякий інший жанр відповідав подібній установці, оскільки в зображенні картин соціалістичної дійсності дозволяв активно застосовувати засоби концертної віртуозності, тембрових зіставлень, кантиленні прийоми. Блискучий інструменталізм приваблював тим, що ефектно контрастував із ліричними епізодами, і саме це використовували в першу чергу вітчизняні автори» [6, с. 112].

Надзвичайно багато творів для баяну з оркестром у творчості вітчизняних і російських композиторів почали виникати у зв'язку з розвитком баянних виконавських шкіл. Велику роль відіграло становлення плеяди композиторів-баяністів, які писали свої твори, орієнтуючись на власні виконавські можливості та маючи чітке уявлення про той потенціал, яким володіє даний інструмент. «Високий рівень сучасного українського баянного мистецтва спонукав багатьох виконавців-баяністів до музичної творчості. За останні десятиліття значно розширився арсенал оригінальних творів для баяна» [7, с. 84]. Звертаються до баяну у своїй творчості чима-

ло композиторів, зокрема це – В. Власов, А. Гайдено, В. Зубицький, А. Онуфрієнко, В. Рунчак та низка інших авторів. Чимало з них приділяють увагу у своїй творчості не лише мініатюрам, а й масштабнішим творам. Специфіка оркестрового стилю в ранніх баянних концертах пов'язана з використанням своєрідного оркестрового складу – оркестру народних інструментів. Для таких концертів притаманний часто лірико-епічний характер, який реалізується в традиціях романтичного світогляду. Наступним кроком після написання концертів для баяну у супроводі оркестру народних інструментів виступає створення опусів, де оркестр замінюється на симфонічний. Поступово формується принципово інший підхід до трактування соло інструменту та оркестру, де висувається великий простір для творчості, що супроводжується новаціями у прийомах гри. Виникає «друга гілка жанру, в якій проблеми оркестрового стилю вирішуються в руслі масштабного симфонізму й актуальних тенденцій академічної музики. Солюючий інструмент тут позиціонується не як атрибут народно-інструментальної культури, а як універсальний камерно-академічний інструмент» [5, с. 239]. Нерідко композитори експериментують із виконавським складом, обираючи для супроводу не великий симфонічний оркестр, а більш камерні склади. Подібна ознака виступає проявом творчого підходу до жанру та свободи його трансформування.

Серед творів, які можна віднести до романтичного напрямку, варто виділити концерт для баяну з оркестром №1 Анатолія Гайдена. Його твір викладено в традиції, закладеній у попередній музичній культурі. Зокрема, він намагається створювати власні опуси, апелюючи до двох провідних ознак: тематизму, що має фольклорне коріння, який розростається у творі за посередництвом поєднання принципів класицизму та романтизму. «Міцна опора на традиції української музики, пов'язані з перетворенням фольклору (неофольклоризм); моделювання класико-романтичних принципів у широкій області формоутворення, гармонії та фактури, в їхньому сучасному представленні (неокласицизм)» [1, с. 10]. Загалом Гайдено неодноразово звертався у своїй творчості до концертного жанру, адже, окрім першого баянного концерту, перша редакція якого виникає ще в 1974 році, у нього є також другий баянний концерт і концерт «Ессе Номо» для акордеона і струнного квартету, що створені у 2000 році. Баян у творах композитора розкривається як різноплановий інструмент, причому наочним є прекрасне ним володіння композитором. Це проявляється у багатстві виразних виконавських прийомів, які дозволяють проявитись майстерності баяніста. «Різноманітність фактури партії солюючого інструмента у поєднанні з майстерним використанням специфічних прийомів гри (тремоло міхом, гармонічні та мелодичні фігурації, інтонаційна будова пасажів) демонструє глибоке знання

баянної специфіки та вигідно презентує ресурс виражальних можливостей цього академічного інструмента» [1, с. 14].

Твори для баяну з оркестром, написані протягом останніх десятиліть характеризуються високими вимогами до виконавців. Композитори розраховують на розширення можливостей баяністів, потребуючи залучення творчого начала у виконавський процес. Причому відбувається зміщення акценту, пов'язаного зі сприйняттям інструменту, адже досить часто тепер підкреслюється не мелодичне, а ударне та шумове начало баяну. «Семантичне поле модерної музики внесло в баянну техніку незадіяні до цього часу виконавські резерви, що пов'язані з розвитком та збагаченням елементів музичної мови, з акцентом на звукоколеристиці, зростанням ролі ударно-шумових ефектів, експериментами з тембродинамікою, акустичними можливостями інструмента» [4, с. 61]. Низка дослідників відмічають можливість говорити про виникнення нового підходу для формування баянних творів, який передбачає не лише творчість композитора, а й активну співтворчість виконавців. На думку І. Єргієва її можна трактувати як цілісний артистичний комплекс, де наявний не лише аудіальний компонент, а й візуально-театралізований. Це – «унікальний творчий артистично-театральний комплекс, який полягає в єдності виконавсько-композиторської ініціативи у створенні оригінальних композицій для баяна як «музики для слухання» і «перегляду» із включенням тембро-сонорних баянних ефектів – носіїв архетипних смислів музики поставангардного стилю» [3, с. 357]. Відбувається розширення діапазону інтерпретаційної парадигми, адже є синтез композиторської і виконавської творчості, який посилює вплив музики на слухача. Варто відзначити, що молода генерація композиторів-баяністів досить часто прагне синтезувати здобутки академічної музичної школи з естрадною, створюючи такі зразки творів для баяну, які були б розраховані на досить широку слухачську аудиторію. Так, у творчості молодого композитора Ярослава Олексіва є вальс-мюзет для двох баянів з оркестром. Чимало композиторів пишуть твори, що виступають продовженням традиції використання баяну чи акордеону в музиці більш естрадного спрямування, яка була представлена в творчості А. П'яццоли та Р. Гальяно. Така специфіка творчості зумовлена поширенням ідей постмодернізму, для якого притаманна колажність, цитатність, полістильовий характер мови. Крім цього, у творах даних композиторів здійснюється спроба поєднати здобутки різних культурних традицій. Соціокультурну обумовленість творчості молодих композиторів відзначено в праці А. Душного. «Молода генерація творців, домагаючись самореалізації у світі несприятливому для академічної музики, веде активний пошук синтезу класичних здобутків із сучасною стилістикою, намагається працювати як для потреб музично-професійних, так і широкого

кола слухачів і поціновувачів баяна-акордеона» [2, с. 102]. Важливе значення відіграє зв'язок композиторської творчості з виконавською практикою. Виникнення конкурсів виконавства на народних інструментах стимулювало потребу написання оригінальних творів. Зокрема, починаючи з 1990-х рр. в українському музичному просторі набув розвитку конкурсний і фестивальний рух. Починають виникати такі ініціативи, як «АссоHoliday», «Кубок Кривбасу», «Perpetuum mobile», «Провесінь», «Візерунки Прикарпаття», «Зірки баяна на Запоріжжі», «Бурштинові нотки», «Грудневі вечори баянної музики», «АССО-Дебют». Ці проекти є фестивалями та конкурсами міжнародного рівня, які дозволяють говорити про високий рівень виконавської майстерності вітчизняних музикантів і спроможність гідно представляти Україну на міжнародному рівні. Окрім цього, у низці конкурсів упроваджуються такі номінації, що сприяють розвитку композиторської творчості саме серед виконавців-баяністів. Мова йде про міжнародний конкурс «Perpetuum mobile», де була започаткована номінація «Автори-виконавці на баяні-акордеоні». Подібна ініціатива дозволяє популяризувати найкращі зразки нових творів шляхом включення до нотних збірок, які згодом поширюються серед виконавців.

Висновки з даного дослідження. Баянний репертуар зазнав чималих змін. На ранньому етапі виникає низка творів, де баян виступає складником оркестру народних інструментів. Розповсюдженими є оброблення народних пісень і перекладення вже відомих творів. Згодом починає виникати оригінальний репертуар, де представлені сольні, ансамблеві твори, а також масштабні твори, як от концерти для баяну з оркестром. Динаміка руху жанру баянного концерту може бути представлена як рух від фольклорно-романтичних зразків до авангардних. Розвиток баянного репертуару стає відповіддю на зростання рівня виконавської майстерності. Сучасні баянні твори розраховані на виконавців, які створюють цілісний аудіовізуальний, часом дещо театралізований виступ. Нерідко твори композиторів-баяністів, у тому числі представників молоді генерації, пов'язані із синтезуванням традицій академічної та естрадної музичної традиції.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні баянних творів українських композиторів естрадного спрямування.

Список використаних джерел

1. Башмакова Н. В., Мушинський В. В. Концерт для баяна з оркестром № 1 Анатолія Гайденка: аспекти композиторської інтерпретації жанру. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. Дніпро : ГРАНІ, 2017. Вип. 13. С. 5–15.
2. Душний А., Пиц Б., Шафета В. Молода генерація авторів-виконавців баяністів-акордеоністів України: сучасні погляди та перспективи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 5. С. 94–103.
3. Єргієв І. Д. Артистичний універсум музиканта-інструменталіста кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03. Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса, 2016. 454 с.
4. Карась С. Технічні можливості сучасного баяна (акордеона). *Молодь і ринок*. 2011. № 7. С. 58–62.

5. Лебедев А. Е. Жанр концерта для баяна с оркестром в отечественной музыке: проблемы оркестрового стиля. *Проблемы музыкальной науки*. 2013. № 1 (12). С. 238–242.
6. Лебедев А. Е. Концерт для баяна с оркестром: к проблеме генезиса жанра. *Вестник ЧГАКИ*. 2012. № 3 (31). С. 112–115.
7. Олексів Г. Перекладення баянних творів для акордеона: «Концерт» для баяна з оркестром Ярослава Олексіва. *Українська музика*. 2018. № 2. С. 83–90.
8. Остапчук Н. М. Баянно-акордеонне виконавство в сучасному музичному просторі України. *Мистецтвознавчі записки*. 2018. Вип. 33. С. 442–448.
3. Ierhiiev, I. D. (2016). Artystychnyi universum muzykanta-instrumentalistsia kintsia XX – pochatku XXI stolittia. (D diss.). Odesa [in Ukrainian].
4. Karas, S. (2011). Tekhnichni mozhlivosti suchasnoho baiana (akordeona). *Molod i ryнок*, 7, 58-62 [in Ukrainian].
5. Lebedev, A. E. (2013). Zhanr koncerta dlja bajana s orkestrom v otechestvennoj muzyke: problemy orkestrrovogo stilja. *Problemy muzykal'noj nauki*, 1 (12), 238-242 [in Russian].
6. Lebedev, A. E. (2012). Koncert dlja bajana s orkestrom: k probleme genезisa zhanra. *Vestnik ChGAKI*, 3 (31), 112-115 [in Russian].
7. Olexiv, H. (2018). Perekladennia baiannykh tvoriv dlja akordeona: "Kontsert" dlja baiana z orkestrom Yaroslava Olexsiva. *Ukrainska muzyka*, 2, 83-90 [in Ukrainian].
8. Ostapchuk, N. M. (2018). Baianno-akordeonne vykonavstvo v suchasnomu muzychnomu prostori Ukrainy. *Mystetstvoznavchi zapysky*, 33, 442-448 [in Ukrainian].

References

1. Bashmakova, N. V., & Mushynskiy, V. V. (2017). Kontsert dlja baiana z orkestrom № 1 Anatoliiia Haidenka: aspekty kompozytorskoj interpretatsii zhanru. *Muzykoznavcha dumka Dnipropetrovshchyny*, 13, 5-15 [in Ukrainian].
2. Dushnyi, A., Pyts, B., & Shafeta, V. (2013). Moloda heneratsiia avtoriv-vykonavtsiv baiannistiv-akordeonistiv Ukrainy: suchasni pohliady ta perspektyvy. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 5, 94-103 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 04.11.2019

Лузан Александр, Самолюк Вадим. Произведения для баяна украинских композиторов: история и современность.

Ⓐ *Рассмотрены особенности развития баянного репертуара в творчестве отечественных композиторов. Определены ведущие тенденции, связанные с движением от обработок народных песен и переложений других произведений для баяна к оригинальному репертуару. В жанре баянного концерта прослежено наличие фольклорно-романтических моделей и произведений авангардного направления, где баян соло сопровождается симфоническим оркестром, а не оркестром народных инструментов. Развитие исполнительского мастерства связано с требованием возрастания роли баяниста как со-творца композитора. Произведения современных композиторов характеризуются возникновением новых приёмов игры и трансформацией роли баяна.*

Ключевые слова: баян; композитор; репертуар; исполнитель; концерт

Luzan Oleksandr, Samoliuk Vadym. Works for the Bayan of Ukrainian Composers: History and Modernity.

Ⓐ *The features of the development of the bayan repertoire in the works of domestic composers are considered. The leading tendencies associated with the movement from folk song arrangements and transcriptions of other works for bayan to the original repertoire are identified. In the bayan concert genre, the presence of folklore-romantic models and works of a more avant-garde direction is traced, where the solo bayan is accompanied by a symphony orchestra, not an orchestra of folk instruments. The development of performing skills is associated with the requirement to increase the role of the accordion player as a co-creator of the composer. The works of modern composers are characterized by the emergence of new techniques of the performance and transformation of the role of the bayan.*

Key words: bayan; composer; repertoire; performer; concert

Лузан Олександр Володимирович, концертмейстер кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

E-mail: san_bayan@ukr.net

Самолюк Вадим Михайлович, концертмейстер кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

E-mail: VSamoliuk@ukr.net